

تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی داوطلبان آزمون سراسری ۱۳۸۹ بر موفقیت تحصیلی آنها

فاطمه قلخانباز*
ابراهیم خدایی**

چکیده

آموزش عالی یکی از مسیرهای تغییر طبقه اجتماعی و دستیابی به اشتغال، ازدواج و سایر زمینه‌های زندگی اجتماعی در ایران شده است و داوطلبان برای ورود به آموزش عالی می‌بایست در آزمون سراسری شرکت نمایند.

هدف تحقیق تجزیه و تحلیل پایگاه اجتماعی - اقتصادی نفرات برتر آزمون سراسری است. تحقیق حاضر از لحاظ هدف از نوع توصیفی، اکتشافی و مقطعی و از نظر روش، تحلیل ثانویه می‌باشد. جامعه آماری داوطلبان مجاز به انتخاب رشته در آزمون سراسری سال ۱۳۸۹ به تعداد ۱۰۹۹۱۹۳ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای با حجم نمونه هزار نفر و در سه خوشه تحت عنوان رتبه‌های برتر، رتبه‌های متوسط و رتبه‌های پایین‌تر از متوسط در نظر گرفته شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، آماره‌های توصیفی و استنباطی (X^2)، آزمون T و آزمون F) و نرم‌افزار مورد استفاده SPSS می‌باشد.

طبق نتایج، تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی بر رتبه کشوری و موفقیت تحصیلی تأیید شد و داوطلبانی که متعلق به پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتری بوده‌اند، در آزمون رتبه بهتری را کسب کرده‌اند در مناطق مرفه‌تر سکونت داشته‌اند، تعداد اعضای خانواده آنان کمتر بوده و درآمد ماهیانه خانواده و تحصیلات والدین‌شان بالاتر بوده است.

واژگان کلیدی: آزمون سراسری، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، نفرات برتر آزمون سراسری، موفقیت تحصیلی

مقدمه و بیان مسئله

مهم‌ترین راه ورود به آموزش عالی در ایران، شرکت در آزمون سراسری و حضور در دانشگاه‌های مهم با سطح علمی بالا، مستلزم کسب رتبه پایین در این آزمون می‌باشد. خانواده‌ها و داوطلب هزینه بسیاری را برای حضور در این رقابت علمی و کسب رتبه بهتر متقبل می‌شود. از سویی دولت به منظور پاسخگویی به این تقاضای اجتماعی برای آموزش عالی و همچنین اجرای عدالت آموزشی راهکارهای متعددی را لازم اجرا دانسته است. اعمال سهمیه مناطق یکی از راهکارها در جهت تحقق عدالت آموزشی است. در حال حاضر دستیابی به آموزش عالی یکی از مسیرهای اصلی ورود به عرصه اجتماع و دستیابی به اشتغال، ازدواج و سایر زمینه‌های زندگی اجتماعی شده است و قبولی در آزمون سراسری می‌تواند در آینده شغلی و حرفه‌ای افراد عاملی تعیین کننده باشد.

هرساله خیل عظیم داوطلبان برای ورود به دانشگاه در آزمون‌های ورودی مربوط شرکت کرده و با توجه به این‌که تنها راه ورود به دانشگاه‌های برتر کشور شرکت در آزمون‌های سراسری می‌باشد، بنابراین دغدغه مهم داوطلبان و خانواده‌های‌شان در طی دوران متوسطه وقف آمادگی برای حضور در آزمون سراسری و موفقیت در این آزمون می‌باشد. این اندازه اهمیت موجب سرمایه‌گذاری چشمگیر خانواده‌ها و افراد برای ورود به دانشگاه شده است و تمام هزینه‌ها و تلاش‌ها را متقبل می‌شوند تا در آزمون سراسری رتبه‌ای کسب کنند تا بتوانند به دانشگاه‌های برتر راه یابند. برگزیدگان نهایی در آزمون سراسری در نهایت از قشرهای مختلف اجتماعی می‌باشند و پایگاه اجتماعی - اقتصادی در این رهگذر نقش مهمی دارد. ولی اولین سؤالاتی که همیشه در مورد نمرات برتر آزمون سراسری به ذهن خطور می‌کند در مورد پیشینه خانوادگی‌شان می‌باشد و این‌که متعلق بودن به یک زمینه اجتماعی خاص، بخت رسیدن به موفقیت را افزایش می‌دهد یا خیر.

از سرمایه به عنوان توانایی انسان برای ایجاد ارزش و انجام امور، در جهت رسیدن به اهداف یاد می‌شود (بیکر، ۱۳۸۲). رابرت دی. پاتنم، دانشمند آمریکایی در علوم سیاسی، سهم بسیار بزرگی در معرفی واژه "سرمایه اجتماعی" به مردم داشته است. او این واژه نسبتاً مبهم را از نظریه‌های اقتصادی و اجتماعی وارد ادبیات عمومی کرد. همچنین اصطلاح "سرمایه فرهنگی" نخستین بار توسط پیر بوردیو (۱۹۳۰-۲۰۰۲) به ادبیات علوم اجتماعی و انسانی وارد شده است. جیمز کلنن نیز تأثیرات عمده‌ای بر مطالعات آموزش و پرورش داشته و در خصوص سرمایه اجتماعی و دستیابی به تحصیلات تحقیقات عمده‌ای انجام داده است (جان فیلد، ۱۳۸۵).

از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی نمایانگر منبعی است از انتظارات دوطرفه، با شبکه‌های گسترده‌تر ارتباطات، اعتماد و ارزش‌های مشترک، که بالاتر از افراد قرار می‌گیرد. تحقیقات او درباره اکتساب تحصیلات در مناطق فقیرنشین آمریکا، نشان داد که سرمایه اجتماعی مختص توانمندان نبوده بلکه می‌تواند برای گروه‌های فقیر نیز مثرتر باشد. علاقه کلمن به سرمایه اجتماعی ناشی از کوشش‌های وی در تشریح ارتباطات میان نابرابری اجتماعی و توفیق در تحصیلات است. سرمایه اجتماعی حاصل از روابط درون خانواده و اجتماع، مکمل سرمایه مادی و انسانی می‌باشد و بر نتایج تحصیلی فرزندان تأثیر مهمی دارد (کلمن، ترجمه تاجبخش، ۱۳۸۴).

از نظر کلمن، سرمایه به سه شکل وجود دارد.

- سرمایه مادی (اقتصادی) شامل پول، ساختمان، زمین یا تجهیزات مولد
- سرمایه انسانی (فرهنگی): آنچه در ذهن وجود دارد و همچنین آموزش و مهارت‌های مختلف
- سرمایه اجتماعی: آنچه در روابط یا شبکه‌های فرد با دیگر افراد وجود دارد (همان: ۷۲).

با توجه به قدمت حدود نیم قرن برگزاری آزمون سراسری در ایران و اهمیت این موضوع در برنامه‌ریزی‌های کلان کشوری در خصوص تحقق توسعه علمی کشور و سیاست عدالت آموزشی دولت برای اعمال سهمیه‌بندی مختلف، شناخت ابعاد مختلف آزمون سراسری و قبول شدگان امری ضروری است. در این میان داوطلبانی که حائز کسب رتبه‌های برتر می‌شوند به دانشگاه‌های برتر و رشته‌های کلیدی آموزش عالی راه می‌یابند. شناخت بیشتر از این جمعیت برگزیده (نفرات برتر)، تا حدی می‌تواند دلایل موفقیت‌شان را توضیح بدهد و کمکی بشود در برنامه‌ریزی‌های کلان در خصوص اجرای عدالت آموزشی در مناطق آموزشی و استان‌های کشور و همچنین تلاش برای شناخت بهتر نخبگان علمی و همچنین کمک در جهت ایجاد شرایط مناسب‌تر برای داوطلبانی که موفق نشده‌اند. بدین منظور لازم است بررسی شود که نفرات برتر، چه تمایزها و شباهت‌هایی از نظر پایگاه اجتماعی - اقتصادی دارند و این که آیا بودن در یک شرایط خانوادگی و اجتماعی خاص و بهره‌مندی از امکانات آموزشی، دلیلی بر موفقیت و متمایز بودنشان بوده است. برای تحقق هدف تحقیق شاخص‌هایی که در زیر بیان شده است مورد بررسی قرار گرفت.

شاخص پایگاه اجتماعی - اقتصادی: عبارت است از تحصیلات والدین، درآمد ماهیانه خانواده. (شغل والدین که البته در این پژوهش شغل جزو این شاخص مدنظر قرار نگرفت چون در ایران رتبه‌بندی شغلی استاندارد وجود ندارد).

شاخص موفقیت تحصیلی: عبارت است از رتبه کشوری فرد در آزمون سراسری که در سه دسته نفرات برتر (رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰ کشوری)، نفرات متوسط (رتبه‌های ۱۰۰۰ تا ۱۰۵۰) و نفرات پایین‌تر از متوسط (رتبه‌های ۵۰۰۰ تا ۵۰۵۰) تقسیم گردید. شاخص بعد خانوار: عبارت است از تعداد اعضای خانواده (والدین + تعداد فرزندان)

شاخص سهمیه: منطقه سکونت خانواده داوطلبان بر اساس دسته‌بندی خانوار در سهمیه مناطق سه‌گانه (منطقه یک، دو، سه) تقسیم‌بندی شده است.

شاخص شغل والدین: که بر اساس منزلت و درآمد با مسامحه به ترتیب نزولی بدین شکل دسته‌بندی شد: هیات علمی، آزاد، دولتی، بیکار/ خانه‌دار

بر اساس شاخص‌های فوق، فرضیه‌های زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

- پایگاه اجتماعی - اقتصادی نفرات برتر با موفقیت‌شان در آزمون سراسری رابطه دارد.

- نفرات برتر در مناطقی سکونت و تحصیل دارند که از امکانات آموزشی بهتری بهره‌مند می‌باشند.

- شغل والدین بر موفقیت تحصیلی فرزندان تأثیرگذار است.

- تحصیلات والدین بر میزان دستیابی فرزندان به موفقیت تأثیرگذار است.

- درآمد ماهیانه خانواده بر میزان دستیابی فرزندان به موفقیت تأثیرگذار است.

- رابطه پایگاه اجتماعی - اقتصادی و موفقیت تحصیلی (رتبه کشوری) در

گروه‌های آزمایشی مختلف متفاوت است.

مبانی نظری

قشربندی از واژه stratum که در اصل به معنای جای دادن اشیاء یا گروه‌ها به عنوان موقعیت مافوق یا مادون در یک خط ممتد است، گرفته شده است. قشربندی اجتماعی عبارت است از هر گونه عدم تساوی مشخص که میان گروه‌هایی از انسان‌ها برقرار باشد و ناشی از نتایج غیر ارادی فرایندها و روابط اجتماعی می‌باشد (ساروخانی، ۱۳۷۰). قشربندی اجتماعی به تقسیم جامعه به لایه‌ها یا قشرها گفته می‌شود. هنگامی

که از قشربندی اجتماعی سخن می‌گوییم، توجه را به موقعیت‌های اجتماعی نابرابری که توسط افراد در جامعه اشغال گردیده جلب می‌کنیم. قشربندی بر حسب جنس و سن در همه جوامع یافت می‌شود. در جوامع قدیمی بزرگ‌تر و در کشورهای صنعتی امروز، قشربندی بر حسب ثروت، دارایی و دسترسی به کالاهای مادی و محصولات فرهنگی وجود دارد (گیدنز، ۱۳۸۵: ۲۷۳). افلاطون معتقد است چون انسان‌ها دارای استعداد‌های متفاوتند، بنابراین هر کدام از انسان‌ها بر اساس طبیعت‌شان در طبقه مخصوص به خود جای می‌گیرند. افلاطون بر صفات ارثی و استعداد تکیه زیادی داشت، اما منکر توانایی و لیاقت افراد که باعث تغییر طبقه آنان می‌گردید، نبود (ادیبی، ۱۳۵۴: ۹۳).

به نظر مارکس، طبقه اجتماعی بر مبنای موقعیت‌ها و وظایف گوناگونی که افراد در ساختار تولید جامعه دارند شکل می‌گیرد. دو عامل اصلی در تشکیل طبقه اجتماعی دخالت دارند شیوه تولید کشاورزی، پیشه‌وری و صنعتی و مناسبات تولید و این عامل دوم است که لایه‌های عمده مشاغل را در ساختار اقتصادی جامعه ایجاد می‌کند (تامین، ۱۳۷۳: ۷). لنسکی معتقد است که تفاوت‌ها در دسترسی به قدرت، در نهایت نابرابری‌ها در میزان امتیازهای مادی را تعیین می‌کند و قدرت و امتیاز، جملگی از عوامل اصلی تعیین‌کننده حیثیت گروه‌ها و افراد در جامعه می‌باشد. بنابر این به نظر لنسکی قدرت، عامل محوری شکل‌دهنده ساختار نابرابری در جامعه می‌باشد (گرب، ۱۳۷۳: ۱۶۶).

طبقه اجتماعی به بخشی از جامعه اطلاق می‌شود که به لحاظ داشتن ارزش‌های مشترک، منزلت اجتماعی معین، فعالیت‌های دسته جمعی، میزان ثروت و دیگر دارایی‌های شخصی و نیز آداب معاشرت، با دیگر بخش‌های همان جامعه متفاوت باشد (کوئن، ۱۳۷۲: ۲۳۸). در جوامع صنعتی پیشرفته، سه شاخص اصلی برای تعیین طبقه اجتماعی به کار می‌رود که عبارتند از درآمد، شغل و میزان تحصیلات. علاوه بر این شاخص‌ها، متغیرهای مهم دیگری مانند نژاد، مذهب، ملیت، جنس، محل سکونت، پیشینه خانوادگی جزو شاخص‌های طبقه اجتماعی به شمار می‌روند. همچنین افرادی که مشاغل مهمی در تقسیم کار اجتماعی دارند، جایگاه بالاتری را در نظام قشربندی اشغال می‌کنند. پایگاه، موقعیتی است که فرد در نظام قشربندی احراز می‌کند. پایگاه نشان‌دهنده آن است که فرد در مقایسه با دیگران، در چه مرتبه‌ای قرار دارد. پایگاه فرد، سبک زندگی و سطح تحصیلات فرد نیز به طبقه اجتماعی او وابستگی دارد. هر قدر طبقه اجتماعی فرد بالاتر باشد، سطح تحصیلات او نیز بالاتر است. اعضای طبقه

پایین اجتماعی معمولاً به کارهای دستی اشتغال دارند و بی‌مهارت یا نیمه‌ماهراند. اعضای طبقه متوسط و بالا، عموماً به مشاغل حرفه‌ای، مدیریت و مصادر دولتی مشغولند (کوئن، ۱۳۷۲).

تعریف مارکس از طبقه تنها مبتنی بر ملاک اقتصادی بود، در حالی که ماکس وبر برای تعیین طبقه چندین بعد را در نظر گرفته است. به عقیده وبر طبقه، بر سه عنصر قدرت، ثروت و منزلت مبتنی است. پایگاه به تفاوت‌های میان گروه‌های اجتماعی از نظر احترام یا اعتبار اجتماعی که دیگران برای آنها قایل می‌شوند، اطلاق می‌گردد. تمایزات پایگاهی، اغلب از تقسیمات طبقه‌ای مستقل است و احترام اجتماعی می‌تواند مثبت یا منفی باشد. گروه‌های بلندپایه که امتیازات مثبت دارند گروه‌بندی‌هایی را در بر می‌گیرند که در نظم اجتماعی معینی از اعتبار اجتماعی بالا برخوردارند. اگرچه طبقه به طور عینی معین می‌شود، پایگاه به ارزیابی‌های ذهنی افراد از اختلافات اجتماعی بستگی دارد. طبقات از عوامل اقتصادی مربوط به دارایی و درآمد نشأت می‌گیرند و پایگاه بر حسب شیوه‌های گوناگون زندگی که گروه‌ها دنبال می‌کنند تعیین می‌گردد (گیدنز، ۱۳۸۵: ۲۴۵).

پایگاه اجتماعی - اقتصادی متغیر زمینه مهمی است که ساختار اجتماعی هر جامعه را نشان می‌دهد (اوکس و روسی^۱، ۲۰۰۳).

درباره تأثیر پیشینه خانوادگی افراد در موفقیت تحصیلی نیز از سوی صاحب‌نظران نظریات متعددی مطرح شده است. آنچه در بیشتر این نظرها مشهود است، توافق آنها در تأثیر شرایط اجتماعی-اقتصادی خانواده در موفقیت تحصیلی فرزندان است. تحقیقات متعدد نشان می‌دهد که هر چه تحصیلات بزرگسالان بالاتر باشد و هرگاه بزرگسالان به مطالعه علاقه نشان دهند و درباره آینده فرزندان خود نگران باشند، میزان موفقیت فرزندان این خانواده در امور درسی بالاتر خواهد بود و چنانچه بر خلاف آن باشد یا خانواده از نظر تعداد اعضای خانواده گسترده‌تر باشد، احتمال موفقیت فرزندان پایین می‌آید (بیکرینگ، ۱۳۵۴).

موقعیت خانواده به لحاظ اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی از جمله عوامل مهم در پیشرفت‌ها و شکست‌های تحصیلی کودکان و نوجوانان به شمار می‌رود و تأثیرگذاری آن با اثرگذاری بر مهارت‌ها و انگیزش و فراهم کردن شرایط و امکانات آموزشی، تحصیلی و شغلی بهتر برای کودکان و نوجوانان است (لوگال، ۱۳۷۴).

با وجود اهمیت آزمون سراسری در ایران و بحث عدالت اجتماعی در آموزش که از دغدغه‌های اصلی مسئولان این امر می‌باشد، لازم است زمینه‌های اصلی این موضوع شناسایی و برای تحقق امر عدالت در بهره‌مند شدن از آموزش عالی تحقیقات کاربردی و بنیادین صورت گیرد. یکی از اصول اولیه برنامه‌ریزی برای تحقق عدالت آموزشی این است که بدانیم اقشار مختلف متقاضیان آموزش عالی از چه مزایایی بهره‌مند و از چه موهبت‌هایی محروم می‌باشند و این امر مستلزم این است که شرایط و امکانات داوطلبان تا حد امکان مورد بررسی قرار گیرد. تحقیق پیش‌رو از این نوع می‌باشد و در خصوص موضوعات مرتبط با این پژوهش تنها سه تحقیق پیش از این انجام گرفته است که ذکر می‌گردد.

پژوهش جمالی (۱۳۹۱) با عنوان " روند تأثیر موقعیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد تحصیلی داوطلبان آزمون سراسری طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸"، نشان داد که هر یک از متغیرهای تشکیل دهنده موقعیت اجتماعی، اقتصادی با میزان تأثیر متفاوت، در افزایش نمره کل داوطلبان مؤثر هستند و تفاوت معنی داری بین عملکرد تحصیلی زنان و مردان به نفع زنان مشاهده می‌شود که با افزایش سال این تفاوت در گروه علوم انسانی بیشتر شده است. علاوه بر آن افزایش سطح تحصیلات پدران، سطح تحصیلات مادران و شغل پدران در هر سطح معنی داری بر افزایش عملکرد تحصیلی در تمامی سال‌های تحقیق مؤثر بوده، هر چند با افزایش سال از میزان اثر آنها کاسته شده است. همچنین در تمامی سال‌های تحقیق افزایش سطح تحصیلات مادران در مقایسه با افزایش سطح تحصیلات پدران، در افزایش عملکرد تحصیلی اثر بیشتری داشته است.

در پژوهش خدایی (۱۳۸۶)، با عنوان " بررسی پیشینه اجتماعی متقاضیان ورود به آموزش عالی در سال ۱۳۸۲"، عوامل مؤثر در احتمال قبولی داوطلبان از منظر سرمایه‌های اقتصادی و فرهنگی والدین، در آزمون سراسری سال تحصیلی ۱۳۸۵ مورد بررسی قرار گرفته و نشان داده است که سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین احتمال قبولی داوطلبان را افزایش می‌دهد.

در پژوهش دهنوی (۱۳۸۳) با عنوان " بررسی رابطه سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین دانش‌آموزان با احتمال قبولی آنها در آزمون سراسری"، تأثیر پیشینه خانوادگی داوطلبان آزمون سراسری سال ۱۳۸۲ از قبیل تحصیلات والدین، نوع شغل والدین و اعضای خانواده داوطلبان بر نمره کل آنان و در نتیجه ورود به آموزش عالی بررسی

شده است. نتایج نشان داد که میزان تحصیلات و نوع شغل والدین بر نمره کل داوطلب و پذیرش آنان تأثیر بسیاری دارد. تعداد اعضای خانواده داوطلبان بر نمره کل داوطلبان مؤثر است. در طبقه اجتماعی بالا نسبت پذیرفته‌شدگان بیشتر از نسبت داوطلبان شرکت‌کننده این طبقه است. این نسبت‌ها برای طبقه اجتماعی متوسط تقریباً برابر و برای طبقه اجتماعی پایین، به مراتب کمتر است.

نتایج پژوهش زکی (۱۳۸۴) با عنوان "بررسی جامعه شناختی نقش عوامل اجتماعی، رضایت اجتماعی و عزت نفس بر موفقیت تحصیلی"، نشان داد که هر کدام از پنج متغیر مستقل (جنس، نوع مدرسه، طبقه اجتماعی، عزت نفس و رضایت اجتماعی) روابط معنی‌داری با موفقیت تحصیلی دارند و بیشترین تغییرات موفقیت تحصیلی با متغیرهای جنس، نوع مدرسه و رضایت اجتماعی قابل تبیین است. اگرچه عزت نفس رابطه معنی‌داری با موفقیت تحصیلی داشته و لیکن با کنترل رضایت اجتماعی، از میزان رابطه فوق بسیار کاسته شده است.

در پژوهش "تأثیر وضعیت اقتصادی- اجتماعی خانوار بر تقاضا برای آموزش عالی"، قارون (۱۳۸۵) با رویکرد شناسایی عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری افراد درباره ورود یا عدم ورود به دانشگاه و مؤسسات آموزش عالی پرداخته است یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که اگر سطح تحصیلات سرپرست خانوار دیپلم و بالاتر باشد به طور متوسط و با فرض ثبات سایر شرایط، احتمال ورود فرد به دانشگاه افزایش می‌یابد. هر چه تعداد اعضای خانوار بیشتر باشد، به طور متوسط احتمال ورود فرد به دانشگاه کمتر است. جنسیت مذکر به طور متوسط با احتمال کمتری وارد دانشگاه می‌شود. هرچه فرد روزانه فعالیت اقتصادی بیشتری انجام دهد، احتمال ورود به دانشگاه برای وی کمتر خواهد بود. هرچه سن فرد بیشتر باشد، احتمال ادامه تحصیل وی بیشتر است.

نوغانی (۱۳۸۶) تأثیر نابرابری سرمایه فرهنگی بر موقعیت تحصیلی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی بررسی نموده است. وی عرصه رقابت برای ورود به آموزش عالی را الزاماً استعداد دانش‌آموز نمی‌داند و حمایت‌های اقتصادی و فرهنگی خانواده را با اهمیت دانسته و نتیجه می‌گیرد که سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی سهم مثبت و معناداری بر احتمال قبولی و نمره کسب شده داوطلبان دارد.

نتایج پژوهش مهری (۱۳۸۴) با عنوان "بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران"، نشان داد که سرمایه اجتماعی ۰/۰۰۹ تغییرات

موفقیت تحصیلی را تبیین می‌کند. واریانس (Y) که با متغیر سرمایه اجتماعی تبیین شده است، رقم ناچیزی را نشان می‌دهد. این نتیجه نظریه کلمن، پانتام و فوکویاما را به چالش می‌کشد و به عبارت دیگر آن را ابطال می‌کند زیرا با وجود ضعف سرمایه اجتماعی، موفقیت تحصیلی وجود دارد.

قیصر سالمن^۱ و همکاران (۲۰۱۲) با انتخاب تصادفی ۲۵۰ نفر از دبیرستان‌های دولتی در تحقیق‌شان به بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی بر موفقیت تحصیلی پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد: پایگاه اجتماعی - اقتصادی والدین، تحصیلات والدین و مرتبه شغلی و همچنین درآمد خانواده بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر دارد.

پایگاه اجتماعی - اقتصادی فرزندان معمولاً با میزان تحصیلات و پایگاه شغلی والدین و همچنین درآمد خانواده تعیین می‌شود (جی نس^۲، ۲۰۰۲).

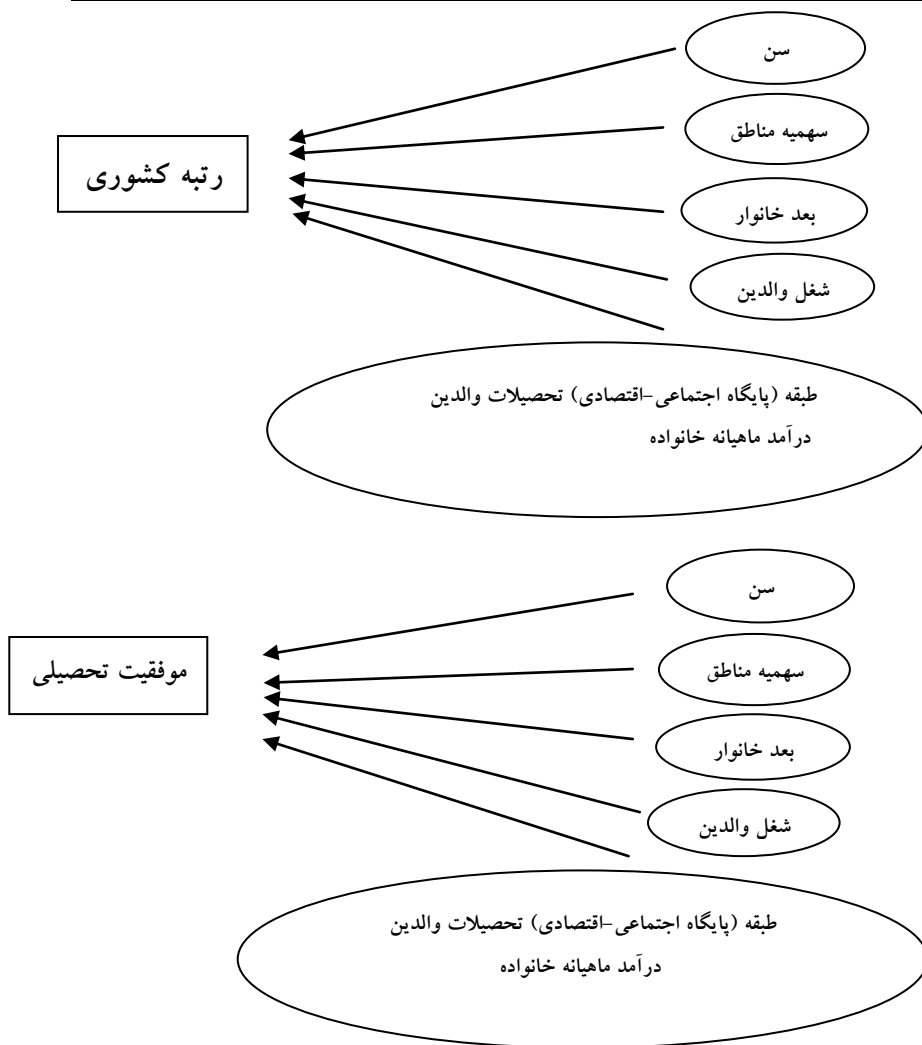
بیشتر محققان و متخصصان معتقدند که پایگاه اجتماعی - اقتصادی پایین تأثیر منفی بر موفقیت تحصیلی دارد، زیرا با توجه به وضعیت اجتماعی - اقتصادی پایین، نیازها و خواسته‌های‌شان برآورده نشده باقی می‌ماند و به همین دلیل است که عملکرد تحصیلی خوبی ندارند (آدامز^۳، ۱۹۹۶).

دوک^۴ (۲۰۰۰)، هینمن^۵ (۲۰۰۵)، یامون^۶ (۲۰۰۵) و سالمن^۷ (۲۰۱۲) در تحقیقاتی مجزا همگی به این نتیجه رسیدند دانش‌آموزانی که پیشینه خانوادگی بهتری داشتند، موفقیت تحصیلی بیشتری کسب کردند و بالعکس دانش‌آموزانی که پیشینه خانوادگی ضعیفی داشتند، موفقیت تحصیلی رضایتبخشی نداشته‌اند.

الگوی نظری پژوهش

در این پژوهش همبستگی عوامل زمینه‌ای و عوامل خانوادگی (سهامیه مناطق، جنسیت، سن، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، بعد خانوار، شغل والدین) با رتبه کشوری و موفقیت تحصیلی مورد آزمون قرار گرفته است. الگوی نظری تحقیق به شکل زیر ترسیم شده است.

1. Qaiser suleman
2. Jeynes
3. Adams
4. Duke
5. Heyneman
6. Eamon
7. Suleman

روش تحقیق

از آنجا که اطلاعات از داده‌های موجود، استخراج گردیده و دسترسی به اطلاعات کامل‌تر میسر نمی‌باشد، بنابراین می‌توان با مسامحه عوامل شغل مادر، شغل پدر، تحصیلات مادر، تحصیلات پدر، تعداد اعضاء خانواده و میزان درآمد خانواده به عنوان نماد پایگاه اجتماعی- اقتصادی در این تحقیق به کار برده شده است. تحقیق حاضر از

لحاظ هدف از نوع توصیفی، اکتشافی و مقطعی است. از لحاظ روش از نوع تحلیل ثانویه می‌باشد. در روش تحلیل ثانویه از داده‌هایی که مؤسسه‌ها یا محققان دیگر گردآوری کرده‌اند می‌توان به اقتضای مسئله سود جست (دواس، ترجمه نایی، ۱۳۸۳). جامعه آماری، داوطلبان مجاز به انتخاب رشته در آزمون سراسری سال ۱۳۸۹ است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از دو طریق انجام شده است. اطلاعاتی از قبیل جنسیت، گروه آزمایشی، محل تولد (اقامت)، نوع سهمیه آموزشی، از بایگانی سوابق مربوط به اطلاعات مندرج در تقاضانامه ثبت‌نام داوطلبان به دست آمده است، بخش دیگر داده‌ها از فرم نظرخواهی که قبل از آزمون در بین داوطلبان توزیع و در پاسخنامه علامت زده می‌شود به دست می‌آید. در این زمینه به وسیله فرم نظرخواهی تعداد ده سؤال چهار گزینه‌ای از همه شرکت‌کنندگان در آزمون پرسیده می‌شود که پنج سؤال از این سؤال‌ها که عبارتند از تحصیلات والدین، شغل والدین، تعداد اعضاء خانواده و درآمد خانواده در این پژوهش استفاده شد. روش نمونه‌گیری خوشه‌ای بود و حجم نمونه هزار نفر بود که با عنوان رتبه‌های برتر، رتبه‌های متوسط و رتبه‌های پایین‌تر از متوسط در نظر گرفته شد. با توجه به ماهیت متغیرهای مورد بررسی و با استفاده از آزمون‌های آماری (X^2 ، آزمون T و آزمون F) به توصیف و تبیین داده‌ها پرداخته شد.

برای سنجش روایی (reliability) شاخص پایگاه اجتماعی اقتصادی، آلفای کرونباخ محاسبه شد و میزان آن ۰/۷۱ بود که در حد قابل قبول می‌باشد. همچنین سؤال‌های پرسیده شده در پرسشنامه نیز از اعتبار صوری برخوردار است.

خلاصه نتایج توصیفی:

عناوین	نفرات برتر	نفرات متوسط	نفرات پایین‌تر از متوسط
جنسیت	زن	۵۷/۶ درصد	۵۹/۵ درصد
	مرد	۴۴/۴ درصد	۴۰/۵ درصد
سهمیه مناطق	منطقه ۱	۶۲ درصد	۴۸/۲ درصد
	منطقه ۲	۳۱/۴ درصد	۳۶/۲ درصد
	منطقه ۳	۴/۶ درصد	۱۴/۵ درصد
نوع	ریاضی فیزیک	۵۲/۶ درصد	۷/۴۱ درصد

عناوین	نفرات برتر	نفرات متوسط	نفرات پایین‌تر از متوسط
دیپلم	علوم تجربی	۲۳/۶ درصد	۲/۲۶ درصد
	ادبیات و علوم انسانی	۱۸ درصد	۶/۲۴ درصد
	هنری	۲/۸ درصد	۴/۲ درصد
	فنی و حرفه‌ای	۱/۶ درصد	۰/۴ درصد
	علوم و معارف اسلامی	۱/۲ درصد	۲/۱ درصد
وضعیت استان‌ها	بیشترین نرخ رتبه‌ها	تهران (۴۲/۴)، اصفهان (۷/۱)، خراسان رضوی (۶/۷)، فارس (۴/۷)، مازندران (۳/۹)	تهران (۳۳/۷)، اصفهان (۷/۵)، خراسان رضوی (۷/۱)، فارس (۷/۵)، کرمان (۵/۲)
	کمترین نرخ رتبه‌ها	کهگیلویه و بویر احمد بدون هیچ مورد و فارس، سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر و خارج از کشور به میزان (۰/۲)	خراسان جنوبی، هرمزگان، خارج از کشور بدون هیچ مورد و کهگیلویه و بویر احمد به میزان (۰/۴)

- فراوانی زنان در هر سه گروه نفرات برتر، متوسط و پایین‌تر از متوسط، بیشتر از مردان می‌باشد.

۵۵/۶ درصد نفرات برتر آزمون سراسری خانم‌ها و ۴۴/۴ درصد آقایان بوده‌اند، ۵۷/۶ درصد نفرات متوسط آزمون خانم‌ها و ۴۲/۴ درصد آقایان بوده‌اند و ۵۹/۵ درصد در نفرات پایین‌تر از متوسط، خانم‌ها و ۴۰/۵ درصد آقایان بوده‌اند.

- داوطلبان منطقه (یک) در هر سه گروه نفرات برتر، متوسط و پایین‌تر از متوسط، بیشترین فراوانی را داشته‌اند. سهمیه نهایی ۶۲ درصد از نفرات برتر مربوط به سهمیه منطقه یک، ۳۱/۴ درصد مربوط به سهمیه منطقه دو، ۴/۶ درصد مربوط به سهمیه منطقه سه بوده است.

سهمیه نهایی ۴۸/۲ درصد از نفرات متوسط مربوط به سهمیه منطقه یک، ۳۶/۲ درصد مربوط به سهمیه منطقه دو، ۱۴/۵ درصد مربوط به سهمیه منطقه سه بوده است.

سهمیه نهایی ۳۹/۷ درصد از نفرات پایین‌تر از متوسط مربوط به سهمیه منطقه یک، ۳۸/۱ درصد مربوط به سهمیه منطقه دو، ۲۱ درصد مربوط به سهمیه منطقه سه بوده است.

- در هر سه گروه نفرات برتر، متوسط و پایین‌تر از متوسط، اکثریت داوطلبان دیپلم ریاضی فیزیک بوده‌اند، چنانچه ۵۲/۶ درصد از کل نفرات برتر دیپلم ریاضی فیزیک، ۲۳/۶ درصد دیپلم علوم تجربی، ۱۸ درصد دیپلم ادبیات و علوم انسانی، ۲/۸ درصد دیپلم هنری، ۱/۶ درصد دیپلم فنی و حرفه‌ای و ۱/۲ درصد دیپلم علوم و معارف اسلامی داشتند.

۴۵/۵ درصد از نفرات متوسط دیپلم ریاضی فیزیک، ۲۵/۵ درصد دیپلم علوم تجربی، ۲۰ درصد دیپلم ادبیات و علوم انسانی، ۵/۱ درصد دیپلم فنی و حرفه‌ای، ۳/۵ درصد دیپلم هنری و ۰/۴ درصد دیپلم علوم و معارف اسلامی داشتند.

۴۱/۷ درصد از کل نفرات پایین‌تر از متوسط دیپلم ریاضی فیزیک، ۲۶/۲ درصد دیپلم علوم تجربی، ۲۴/۶ درصد دیپلم ادبیات و علوم انسانی، ۴/۰ درصد دیپلم فنی و حرفه‌ای، ۲/۴ درصد دیپلم هنری و ۱/۲ درصد دیپلم علوم و معارف اسلامی داشتند.

- توزیع داوطلبان در هر سه گروه نفرات برتر، متوسط و پایین‌تر از متوسط، اکثریت در استان‌های تهران، اصفهان، فارس و خراسان رضوی بودند. استان‌هایی که بیشترین نرخ رتبه‌های برتر را داشتند به ترتیب تهران (۵۰/۴)، فارس (۷/۲)، اصفهان (۷)، خراسان رضوی (۴/۸)، یزد (۴/۲) و کمترین نرخ رتبه‌های برتر به ترتیب در استان‌های کهگیلویه و بویر احمد بدون هیچ مورد و فارس، سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر و خارج از کشور به میزان (۰/۲) بود.

استان‌هایی که بیشترین نرخ رتبه‌های متوسط را داشتند به ترتیب تهران (۴۲/۴)، اصفهان (۷/۱)، خراسان رضوی (۶/۷)، فارس (۴/۷)، مازندران (۳/۹) و کمترین نرخ رتبه‌های متوسط به ترتیب در استان‌های خراسان جنوبی، هرمزگان، خارج از کشور بدون هیچ مورد و کهگیلویه و بویر احمد به میزان (۰/۴) می‌باشد. استان‌هایی که بیشترین نرخ رتبه‌های پایین‌تر از متوسط را دارند به ترتیب عبارتند از: تهران (۳۳/۷)، اصفهان (۷/۵)، خراسان رضوی (۷/۵)، فارس (۷/۱)، کرمان (۵/۲) و کمترین نرخ رتبه‌های پایین‌تر از متوسط در استان‌های سیستان و بلوچستان، بوشهر، خراسان جنوبی، کرمانشاه و خارج از کشور به میزان (۰/۴) بودند.

- تحصیلات بیش از پنجاه درصد والدین نفرات برتر در سطح دانشگاهی می‌باشد، و در حدود یک درصد از والدین این افراد بی‌سواد بودند. تحصیلات پدر ۶۶/۲ درصد و تحصیلات مادر ۵۸/۵ درصد از نفرات برتر در سطح دانشگاهی بود. بیشتر والدین نفرات متوسط تحصیلات متوسطه و دانشگاهی داشتند، و پنج درصد از والدین این افراد بی‌سواد بودند. تحصیلات پدر ۵۰/۴ درصد و تحصیلات مادر ۳۷/۴ درصد از نفرات متوسط در سطح دانشگاهی بود.

تحصیلات بیشتر والدین نفرات پایین‌تر از متوسط نیز در سطح متوسطه و دانشگاهی بود ولی والدین با تحصیلات پایین‌تر در این گروه بیشتر از نفرات برتر و متوسط بود. تحصیلات پدر ۴۴/۱ درصد و تحصیلات مادر ۲۶/۳ درصد از نفرات پایین‌تر از متوسط در سطح دانشگاهی بود.

شغل بیشتر پدران و مادران در هر سه گروه برتر، متوسط و پایین‌تر از متوسط، به ترتیب آزاد و خانه‌دار بود. شغل پدران ۴۷/۴ درصد از نفرات برتر، آزاد (خصوصی) و شغل ۵۴/۴ درصد از مادران‌شان خانه‌دار بود. همچنین ۱۶/۵ درصد از پدران و ۱۹/۷ درصد از مادران نفرات برتر، هیأت علمی دانشگاه بودند.

شغل پدران ۴۴/۴ درصد از نفرات متوسط، آزاد (خصوصی) و شغل ۶۹/۲ درصد از مادران‌شان خانه‌دار بود. همچنین ۸/۹ درصد از پدران و ۱۲/۳ درصد از مادران نفرات متوسط، هیأت علمی دانشگاه بوده‌اند.

شغل پدران ۴۲/۲ درصد از نفرات پایین‌تر از متوسط، آزاد (خصوصی) و شغل ۷۱/۲ درصد از مادران‌شان خانه‌دار بود. همچنین ۱۴/۸ درصد از پدران و ۱۲/۱ درصد از مادران نفرات پایین‌تر از متوسط، هیأت علمی دانشگاه بودند.

بیش از پنجاه درصد نفرات برتر در خانواده چهار نفره زندگی می‌کردند و میزان بعد خانوار شش نفر و بیشتر در بین نفرات برتر بسیار کم بود.

بیشتر نفرات متوسط (۳۶/۶ درصد) در خانواده شش نفری و بیشتر، زندگی می‌کردند.

بیشتر نفرات پایین‌تر از متوسط در خانواده ۴ نفری (۳۵/۱ درصد) و ۶ نفری و بیشتر (۳۲/۸ درصد)، زندگی می‌کنند.

- درآمد ماهیانه در بیشتر (۴۸/۳ درصد) خانواده‌های نفرات برتر، در بیشترین میزان (بالای ۷۵۰ هزار تومان) و در بین دو گروه متوسط و پایین‌تر از متوسط، بیشتر در حد متوسط (بین ۴۵۰ تا ۷۵۰ هزار تومان) بود.

نتایج تحلیلی:

• داوطلبانی که متعلق به پایگاه اجتماعی-اقتصادی بالایی هستند، رتبه بهتری (پایین) را کسب می کنند.

برای بررسی میزان رابطه از آزمون پیرسون به میزان 0.27^{**} - و $(sig= 0/0)$ استفاده شد.

بنابر این بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و رتبه کشوری ارتباط معنادار است و جهت رابطه نیز منفی است. بدین معنا که هرچه پایگاه اجتماعی- اقتصادی بالاتر باشد، رتبه فرد بهتر (کمتر) می باشد و به عکس.

• بیشتر نفرات برتر متعلق به پایگاه اجتماعی-اقتصادی بالایی هستند. برای بررسی میزان رابطه پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی از آماره "Kendall's tau-c" استفاده گردید.

جدول (۱) بررسی رابطه بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین تر از متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی
				پایگاه اجتماعی- اقتصادی
۳۰	۱۵	۷	۸	خیلی پایین
۶۲	۱۹	۲۴	۱۹	پایین
۱۹۷	۶۵	۴۹	۸۳	متوسط
۲۲۷	۳۱	۴۷	۱۴۹	بالا
۵۱۶	۱۳۰	۱۲۷	۲۵۹	کل
sig= ۰/۰		Kendall's tau-c = -۰/۲۸**		ضریب همبستگی

میزان رابطه به دست آمده $(Kendall's\ tau\_c = -0/28^{**})$ و $(sig=0/0)$ نشان دهنده معنادار بودن ارتباط بین بُعد خانوار و موفقیت تحصیلی است و جهت رابطه نیز منفی است. بدین معنا که بیشتر نفرات برتر متعلق به پایگاه اجتماعی- اقتصادی بالاتری هستند. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می باشد.

- منطقه سکونت افراد با موفقیت تحصیلی ارتباط دارد. برای بررسی میزان رابطه منطقه سکونت و موفقیت تحصیلی از آماره " Kendall's tau-c" استفاده گردید.

جدول (۲) بررسی رابطه بین منطقه سکونت افراد و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین‌تر از متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی
				منطقه سکونت افراد
۵۳۳	۱۰۰	۱۲۳	۳۱۰	منطقه ۱
۳۴۵	۹۶	۹۲	۱۵۷	منطقه ۲
۱۱۱	۵۱	۳۷	۲۳	منطقه ۳
۱۰۰۵	۲۵۰	۲۵۵	۵۰۰	کل
sig = ۰/۰			Kendall's tau-c = ۰/۱۸	
				ضریب همبستگی

میزان آماره Kendall's tau-c = ۰/۱۸ و (sig=0/0) است که نشان دهنده ارتباط معنادار بین منطقه سکونت و موفقیت تحصیلی است و جهت رابطه نیز مثبت است. بدین معنا که بیشتر نفرات برتر در منطقه ثبت‌نامی یک بودند، قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط است.

- منطقه سکونت با رتبه کشوری ارتباط دارد. میزان رابطه به دست آمده (Kendall's tau_b= 0/16**) و (sig=0/0)، نشان‌دهنده همبستگی بین منطقه سکونت با رتبه کشوری است. بدین معنا که افراد در مناطق بهتر، رتبه بهتری (کمتر) و افراد در مناطق محروم‌تر، رتبه ضعیف‌تر (بیشتر) دارند. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط است.

- رتبه کشوری داوطلبان، با توجه به شغل مادران‌شان متفاوت است. با توجه به نتیجه آزمون (F= 3/194 و sig= 0/02)، فرض تفاوت میانگین رتبه داوطلبان با شغل مادران‌شان به لحاظ آماری معنی‌دار است.

- موفقیت تحصیلی داوطلب، با توجه به شغل مادران‌شان متفاوت است. برای بررسی میزان رابطه شغل مادر و موفقیت تحصیلی از آماره Cramer's استفاده گردید.

جدول (۳) بررسی رابطه بین شغل مادر و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین تراز متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی / شغل مادر
۸۶	۱۶	۱۶	۵۴	هیأت علمی
۷۲	۱۲	۱۵	۴۵	کارمند
۴۵	۱۰	۹	۲۶	آزاد
۳۳۳	۹۴	۹۰	۱۴۹	خانه‌دار
۵۳۶	۱۳۲	۱۳۰	۲۷۴	کل
sig= ۰/۰۲		= Cramer's ۰/۱۲		ضریب همبستگی

میزان رابطه به دست آمده ($Kendall's\ cramer's = 0/12$) و ($sig=0/0۲$)، نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین شغل مادر و موفقیت تحصیلی است. و با توجه به نتایج، شغل بیشتر مادران نفرات برتر، خانه‌دار بود. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

• **تحصیلات پدر با رتبه کشوری فرزند رابطه دارد:**

میزان رابطه به دست آمده ($Kendall's\ tau\_b = - 0/17 **$) و ($sig=0/0$)، نشان‌دهنده همبستگی منفی بین تحصیلات پدر با رتبه کشوری است. بدین معنا که هرچه تحصیلات پدر بیشتر باشد، رتبه فرزند بهتر (کمتر) است و به عکس، قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

• **تحصیلات مادر با رتبه کشوری فرزند رابطه دارد.**

میزان رابطه به دست آمده ($Kendall's\ tau\_b = - 0/23**$) و ($sig=0/0$)، نشان‌دهنده همبستگی منفی بین تحصیلات مادر با رتبه کشوری است. بدین معنا که هرچه تحصیلات مادر بیشتر باشد، رتبه فرزند بهتر (کمتر) است و به عکس، قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

• **تحصیلات پدر با موفقیت تحصیلی فرزند رابطه دارد.**

برای بررسی میزان رابطه تحصیلات پدر و موفقیت تحصیلی از آماره " $Kendall's\ tau-c$ " استفاده گردید.

جدول (۴) بررسی رابطه بین تحصیلات پدر و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین‌تر از متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی تحصیلات پدر
۱۶	۹	۴	۳	بی‌سواد
۵۵	۲۱	۱۷	۱۷	ابتدایی
۱۶۰	۴۶	۴۳	۷۱	متوسطه
۳۰۳	۶۰	۶۵	۱۷۸	دانشگاهی
۵۳۴	۱۳۶	۱۲۹	۲۶۹	کل
sig= ۰/۰		= Kendall's tau-c-۰/۱۸**		ضریب همبستگی

میزان رابطه $(Kendall's\ tau-c-0/18^{**})$ و $(sig=0/0)$ ، نشان دهنده ارتباط معنادار بین تحصیلات پدر و موفقیت تحصیلی و جهت رابطه نیز منفی است. بدین معنا که تحصیلات بیشتر پدران نفرات برتر، در بالاترین سطح (دانشگاهی) بود، قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

• سن با رتبه کشوری همبستگی دارد:

میزان آماره پیرسون $0/21^{**}$ و $(sig= 0/0)$ ، نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین سن و رتبه است. بدین معنا که افراد در سنین ۱۸ و ۱۹ سال رتبه‌های بهتری را کسب می‌کنند و هرچه سن بالاتر می‌رود، رتبه نیز بالاتر می‌رود. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط بود.

• بین تعداد اعضای خانواده (بعد خانوار) و رتبه رابطه وجود دارد.

میزان آماره پیرسون $0/41^{**}$ و $(sig= 0/0)$ ، نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین بعد خانوار و رتبه کشوری است. بدین معنا که هرچه تعداد فرزندان خانواده کمتر باشند، رتبه فرد بهتر (کمتر) است و به عکس. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

• تحصیلات مادر با موفقیت تحصیلی فرزند رابطه دارد.

برای بررسی میزان رابطه تحصیلات مادر و موفقیت تحصیلی از آماره "Kendall's tau-c" استفاده گردید.

جدول (۵) بررسی رابطه بین تحصیلات مادر و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین تر از متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی تحصیلات مادر
۳۰	۱۵	۱۰	۵	بی سواد
۷۸	۳۰	۲۳	۲۵	ابتدایی
۱۸۷	۵۶	۴۹	۸۲	متوسطه
۲۴۳	۳۶	۴۹	۱۵۸	دانشگاهی
۵۳۸	۱۳۷	۱۳۱	۲۷۰	کل
sig= ۰/۰		= Kendall's tau-c -۰/۲۶		ضریب همبستگی

میزان رابطه $(-۰/۲۶)$ Kendall's tau-c = و $(sig=0/0)$ ، نشان دهنده ارتباط معنادار بین تحصیلات مادر و موفقیت تحصیلی و جهت رابطه نیز منفی است. بدین معنا که تحصیلات بیشتر مادران نفرات برتر، در بالاترین سطح (دانشگاهی) بود. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می باشد.

- بین درآمد ماهیانه خانواده و موفقیت تحصیلی رابطه وجود دارد. برای بررسی میزان رابطه درآمد و موفقیت تحصیلی از آماره "Kendall's tau-c" استفاده گردید.

جدول (۶) بررسی رابطه بین درآمد ماهیانه خانواده و درجه موفقیت

کل	نفرات پایین تر از متوسط	نفرات متوسط	نفرات برتر	درجه موفقیت تحصیلی درآمد ماهیانه خانواده
۵۶	۱۶	۱۸	۲۲	تا ۳۵۰ هزار تومان
۸۹	۳۵	۲۳	۳۱	۳۵۰-۴۵۰ هزار تومان
۱۸۷	۵۵	۴۹	۸۳	۴۵۰-۷۵۰ هزار تومان
۱۹۴	۲۷	۴۰	۱۲۷	بالاتر از ۷۵۰ هزار تومان
۵۲۶	۱۳۳	۱۳۰	۲۶۳	کل
sig= ۰/۰		= Kendall's tau-c -۰/۲۱		ضریب همبستگی

میزان رابطه (Kendall's tau-c = -0/۲۱) و (sig=0/0)، نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین درآمد و موفقیت تحصیلی و جهت رابطه نیز منفی است. بدین معنا که درآمد ماهیانه بیشتر خانواده‌های نفرات برتر، بالاترین میزان (بیشتر از ۷۵۰ هزار تومان) بود. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.

- بین درآمد ماهیانه خانواده و رتبه رابطه وجود دارد: میزان آماره پیرسون $0/۲۰^{**}$ و (sig= 0/0)، نشان‌دهنده ارتباط معنادار بین درآمد و رتبه کشوری و جهت رابطه نیز منفی است. یعنی هرچه درآمد بیشتر باشد، رتبه فرد بهتر (کمتر) است و به عکس. قابل ذکر است که میزان رابطه در حد متوسط می‌باشد.
- رابطه پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی (رتبه کشوری) در گروه‌های آزمایشی مختلف متفاوت است.

جدول شماره (۷) بررسی رابطه بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و درجه موفقیت تحصیلی در گروه‌های آزمایشی مختلف

ضرب همبستگی (درجه موفقیت تحصیلی و پایگاه اجتماعی- اقتصادی)	گروه آزمایشی
$R_s = -0/23^*$ $Sig = 0/01$	علوم ریاضی و فنی
$R_s = -0/47^{**}$ $Sig = 0/0$	علوم تجربی
$R_s = -0/52^{**}$ $Sig = 0/0$	ادبیات و علوم انسانی
$R_s = -0/25^*$ $Sig = 0/01$	هنر
$R_s = -0/14^*$ $Sig = 0/01$	زبان‌های خارجی

برای بررسی میزان رابطه پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی در گروه‌های آزمایشی مختلف از آزمون اسپیرمن استفاده گردید. میزان رابطه در گروه‌های آزمایشی مختلف متفاوت بود ولی در همه گروه‌های آزمایشی بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی ارتباط معنادار است و جهت رابطه نیز منفی بود. یعنی در پذیرفته‌شدگان گروه‌های آزمایشی، نفرات برتر متعلق به پایگاه اجتماعی- اقتصادی بالای جامعه بودند.

طبق نتایج به دست آمد، در گروه آزمایشی ادبیات و علوم انسانی (۵۲ درصد) و علوم تجربی (۴۷ درصد)، ارتباط بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و موفقیت تحصیلی قوی‌تر از سایر گروه‌های آزمایشی بود. بدین معنا که حدود نیمی از نفرات برتر در گروه‌های آزمایشی ادبیات و علوم انسانی و علوم تجربی متعلق به قشر بالای جامعه بودند. قابل ذکر است که ارتباط بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و موفقیت تحصیلی در گروه زبان‌های خارجی (۱۴ درصد) نسبت به گروه‌های آزمایشی دیگر، کمتر بود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

طبق نتایج حاصل از پژوهش حاضر، موارد مربوط به مفاهیم نظری بررسی و فرضیه‌های تحقیق تأیید شد. در کل داوطلبانی که متعلق به پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالاتری بودند، رتبه بهتری را در آزمون کسب کرده‌اند و در واقع نفرات برتر آزمون متعلق به پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالای جامعه بودند. مواردی از جمله درآمد، تحصیلات والدین، شغل والدین و همچنین منطقه سکونت نشان‌دهنده پایگاه اجتماعی - اقتصادی فرد بود و افراد متعلق به پایگاه اجتماعی - اقتصادی بهتر و بعد خانوار کمتر، رتبه بهتری را در آزمون کسب کرده‌اند و از لحاظ موفقیت تحصیلی وضعیت بهتری داشته‌اند. بیشتر نفرات برتر دارای پایگاه اجتماعی - اقتصادی بالایی بودند و تحصیلات و شغل والدین‌شان و همچنین درآمد خانواده‌های‌شان در بالاترین سطح و از لحاظ بُعد خانوار محدود بوده‌اند.

داوطلبان در سنین ۱۸ و ۱۹ سال نتایج بهتری را در آزمون کسب کرده‌اند و بیشتر نفرات برتر آزمون متعلق به این دو گروه سنی بوده‌اند. همچنین داوطلبانی که در مناطق (منطقه یک) سکونت داشته‌اند و تعداد اعضای خانواده آنان کمتر بود و درآمد ماهیانه خانواده‌شان بالاتر بود رتبه بهتری را در آزمون کسب کرده‌اند. قابل ذکر است که بیشتر نفرات برتر آزمون در منطقه یک سکونت داشتند و درآمد ماهیانه خانواده‌های‌شان بالاترین میزان و تعداد اعضای خانواده‌شان کمتر بوده است. همچنین تحصیلات والدین بر رتبه کشوری تأثیرگذار می‌باشد. به طوری که والدین نفرات برتر دارای تحصیلات دانشگاهی بودند. همچنین شغل مادران بر کسب رتبه بهتر مؤثر بوده است. طبق نتایج به دست آمده شغل بیشتر مادران خانه‌دار و پس از آن عضو هیأت علمی بود. همچنین طبق نتایج این پژوهش جنسیت و شغل پدر بر کمیت رتبه تأثیری ندارد و نفرات برتر به طور تقریباً مساوی از هر دو جنس زن و مرد بودند و شغل

بیشتر پدران نفرات برتر نیز آزاد بوده است. در گروه آزمایشی ادبیات و علوم انسانی و علوم تجربی، ارتباط بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی قوی‌تر از سایر گروه‌های آزمایشی بود. بدین معنا که حدود نیمی از نفرات برتر در گروه‌های آزمایشی ادبیات و علوم انسانی و علوم تجربی متعلق به قشر بالای جامعه بودند. قابل ذکر است که ارتباط بین پایگاه اجتماعی- اقتصادی و موفقیت تحصیلی در گروه زبان‌های خارجی نسبت به گروه‌های آزمایشی دیگر، کمتر بود.

طبق نظریه‌ها، پایگاه اجتماعی- اقتصادی خانوادگی فرد حاصل برآیند چندین عامل است که مهم‌ترین آنها میزان درآمد خانواده، تحصیلات والدین، بعد خانوار و شغل والدین و همچنین سکونت در مناطق مرفه‌تر می‌باشد. در ایران نیز افرادی که در سطح بالاتری از هر یک از موارد فوق باشند به پایگاه اجتماعی- اقتصادی بالاتری تعلق دارند. افرادی که متعلق به پایگاه اجتماعی- اقتصادی بالاتری باشند به امکانات آموزشی دسترسی بیشتری دارند و دسترسی بیشتر به امکانات آموزشی در نهایت موفقیت تحصیلی بیشتری را در پی دارد. نتایج حاصل از این پژوهش همانند سایر تحقیقات انجام شده در این خصوص گویای این مطلب است که پیشینه خانوادگی در موفقیت تحصیلی تأثیر به‌سزایی دارد.

در ایران بزرگ‌ترین رقابت علمی کشور در آزمون سراسری رخ می‌دهد و هدف از این آزمون جذب شایسته‌ترین افراد برای ورود به آموزش عالی کشور است و باید شرایطی فراهم گردد که انتخاب برترین‌ها صرفاً تحت تأثیر دسترسی افراد به امکانات آموزشی نباشد. با توجه به این که حذف تأثیر پایگاه اجتماعی- اقتصادی برای اجرای رقابت عادلانه و برابر در عمل غیرممکن است، نقش نهادهای مربوط در این خصوص سنگین‌تر می‌شود. در این تحقیق و سایر تحقیقاتی از این دست، تأثیر پیشینه خانوادگی بر میزان موفقیت تحصیلی ثابت شده است ولی لازم است طرحی مشابه پژوهش حاضر به صورت طولی و برای چندین سال متوالی انجام شود و ماهیت این نابرابری به صورت دقیق شناسایی شود تا در جهت تحقق عدالت آموزشی راهکارهای مناسب‌تری در ورود به آموزش عالی تدوین گردد. برنامه دولت، عملی و اجرا گردد. همچنین با انجام تحقیقاتی مشابه با بررسی استان‌های کشور می‌توان گامی اصولی در جهت بهره‌مندی همه دانش‌آموزان و داوطلبان ورود به آموزش عالی از امکانات آموزشی برداشت.

منابع

- ادیبی (۱۳۵۴). جامعه‌شناسی طبقات اجتماعی. تهران: انتشارات دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی. تهران: نشر کیهان، ص ۷۳۱-۷۳۲.
- پیکرینگ، جورج (۱۳۵۴). پیرامون نقش آموزش، ترجمه حسن صفوی، تهران: انتشارات مؤسسه تحقیقات برنامه‌ریزی آموزشی.
- تاملین، ملوین (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی و قشریندی و نابرابری‌های اجتماعی. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: انتشارات توتیا.
- جمالی، احسان (۱۳۹۱). روند تأثیر موقعیت اجتماعی و اقتصادی بر عملکرد تحصیلی داوطلبان آزمون سراسری طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸. مجله آموزش عالی ایران. سال چهارم شماره ۴.
- خدایی، ابراهیم (۱۳۸۸). بررسی رابطه سرمایه اقتصادی و فرهنگی والدین دانش‌آموزان با احتمال قبولی آنها در آزمون سراسری سال ۱۳۸۵. مجله آموزش عالی. سال اول شماره ۴.
- دواس، دی. ای (۱۳۸۵). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایبی. تهران: نشر نی.
- زکی، محمد علی (۱۳۸۴). بررسی جامعه‌شناختی نقش عوامل اجتماعی، رضایت اجتماعی و عزت نفس بر موفقیت تحصیلی. مجله علوم تربیتی و روانشناسی. سال دوم.
- قارون، معصومه (۱۳۸۵). تأثیر وضعیت اقتصادی - اجتماعی خانوار بر تقاضا برای آموزش عالی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی. جلد ۹ شماره ۴.
- کوئن، بروس (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه غلام عباس توسلی و رضا فاضل. تهران: انتشارات سمت.
- کلمن، جیمز (۱۳۸۴). نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی از کتاب سرمایه اجتماعی (مجموعه مقالات)، ترجمه کیان تاجبخش. تهران: انتشارات شیرازه.

- گرب، ادواردج (۱۳۷۳). نابرابری اجتماعی (دیدگاه‌های نظریه پردازان کلاسیک و معاصر)، ترجمه محمدرضا سیاهپوش و احمدرضا غروی نژاد. تهران: نشر معاصر.
  - گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
  - لوگال، آندره (۱۳۷۴). شکست‌های تحصیلی: شناخت و جبران، ترجمه محمدرضا شجاع رضوی. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
  - مهری، کریم (۱۳۸۴). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان شهر تهران. خانواده و پژوهش. شماره دوم.
  - نوغانی، محسن (۱۳۸۶). تأثیر نابرابری سرمایه فرهنگی بر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان پیش‌دانشگاهی در دستیابی به آموزش عالی. فصلنامه تعلیم و تربیت. شماره ۹۱.
  - فیلد، جان (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی. تهران: انتشارات مؤسسه عالی پژوهش‌تأمین اجتماعی.
  - بیکر، واین (۱۳۸۲). مدیریت و سرمایه اجتماعی، ترجمه مهدی الوانی و محمدرضا ربیعی. تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
- Adams, A. (1996). Even basic needs of young are not met. Retrieved from <http://tc.education.pitt.edu/library/SelfEsteem>.
  - Duke, N. (2000). For the rich it's richer: Print environments and experiences offered to first-grade students in very low- and very high-SES school districts. *American Educational Research Journal*, 37(2), 456-457.
  - Eamon, M. K. (2005). Social-demographic, school, neighborhood, and parenting influences on academic achievement of Latino young adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 34(2), 163-175.
  - Heyneman, S. P. (2005). Student background and students achievement: What is the question?. *American Journal of Education*, 112 (November), 1-9.
  - Jeynes, W. H. (2002). Examining the effects of Parental absence on the academic achievement of adolescents: the challenge of controlling for family income. *Journal of Family and Economic Issues*, 23 (2).

-
- Oakes, J.M., & Rossi, P.H. (2002). The measurement of SES in health research: Current practice and steps toward a new approach. *Social Science and Medicine*, 56, 769-784.
  - Suleman Qaiser, Hassan denial aslam (2012). Effects of Parental Socioeconomic Status on the Academic Achievement of Secondary School Students in District Karak (Pakistan). *International Journal of Human Resource Studies*, Vol. 2, No. 4.